

Вера Јовановић
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

КОГНИТИВНЕ ПРЕДСТАВЕ ПРОСТОРА И ВРЕМЕНА

Tijana Ašić : *Espace, temps, prépositions,*
Genève, Droz 2008

Едиција *Langue et Cultures* (Језик и културе) женевске издавачке куће Дро богатија је за једну вредну монографију др Тијане Ашић. Књига под редним бројем 41 представља скраћену верзију докторске дисертације (која носи назив *La représentation cognitive du temps et de l'espace : analyse pragmatique de données linguistiques en français et dans d'autres langues*) коју је Ашићева одбранила на Универзитету у Женеви, септембра 2004. О вредности књиге која је пред нама говори и престижна награда Шарл Бали (Charles Bally¹) коју је ауторка добила за своју докторску тезу. Главна питања на која Ашићева настоји да одговори у монографији су: зашто и како користимо простор, одн. когнитивне представе о простору, да бисмо говорили о времену, затим када и зашто користимо просторне предлоге да изразимо темпоралност. Ова студија има компаративни карактер тако да се ова питања проучавају и решавају на основу језичких података прикупљених из значајног броја језика који припадају различитим језичким породицама², а полазећи пре свега од француског на којем је ова књига и написана. Узимајући у обзир језичке чињенице из ових језика, ауторка настоји да да одговор на питање општелингвистичког значаја, да ли се међу језицима света могу уочити сличности када је реч о вези између когнитивних представа простора и времена, као и о вези језичких израза којима се оне исказују.

Књига се састоји из 320 страна и има шест поглавља: 1. *La représentation linguistique de l'espace et du temps: problèmes*

1 Ова награда се сваке године додељује на Универзитету у Женеви за најбољи рад из области лингвистике, класичне филологије, романске филологије, упоредне граматике и стилистике.

2 Француски, енглески, српски, бугарски, руски, пољски, чешки, свахили, кикију, луо, арапски и јапански.

généraux³ (13-34); 2. Cadre théorique (35-58); 3. Etat de l'art : temps et espace (59-106); 4. Le système des prépositions spatio-temporelles en français dans une perspective comparative (107-180); 5. L'opposition po/u/na en serbe et son équivalent dans les langues slaves et en kikuyu (181-234); 6. Les usages non-standard : les usages spatiaux des prépositions temporelles et les usages temporels des prépositions spatiales (235-298). Књига такође садржи увод (11-12), закључак (299-302), списак литературе (303-311) и индекс цитираних аутора (313-314).

У првом делу књиге ауторка уводи опште проблеме везане за језичке представе простора и времена и полази од критичког осврта на хипотезу о језичком детерминизму коју намерава да оспори. Она указује на хипотезу о језичком локализму по којој су спацијални изрази семантички и граматички фундаментални. Ашићева брани две хипотезе и то хипотезу италијанских филозофа Касатија и Варција по којој језик не структурира простор (или свет), већ се структура простора огледа у људском језику, и Џекендофову хипотезу по којој спознаја простора претходи спознаји времена. Она тврди да је у еволуцији врста просторна интелигенција претходила језичкој способности и да су концептуалне представе које леже у основи језичке представе простора и језичке представе времена заправо универзалне. О томе сведоче резултати студија о наивној физици код одојчади. Важан закључак до ког ауторка долази је да је просторна спознаја аутономна и независна у односу на друге типове когниције којима она претходи. То води ка кључној поставци ове студије – представа времена проистиче из представе простора .

Изабравши прагматичку перспективу, у другом поглављу Тијана Ашић поставља и образлаже теоријски и методолошки оквир студије у којем посебну важност имају теорија релевантности Спербера и Вилсонове, теорија оптималитета Принса и Смоленског и теорија генеративног лексикона Пустејовског.

Трећи део књиге доноси детаљни преглед постојећих радова о онтологији, семантици и концептуализацији времена и простора из области лингвистике, филозофије, психологије и неурологије. Подробно су представљене Вендлерова онтологија времена и његова таксономија аспекатских глаголских класа као и Рајхенбахова онтологија времена. Посебно се истиче значај опозиције бројиво/небројиво (comptable/massif), тј. неконтинуирано-континуирано

3 Преводи наслова поглавља: 1. Језичке представе простора и времена : општи проблеми; 2. Теоријски оквир; 3. Досадашњи радови: време и простор; 4. Систем просторно-временских предлога у француском у компаративној перспективи; 5. Опозиција по/у/на у српском и њен еквивалент у словенским језицима и језику кикију; 6. Нестандардне употребе: просторне употребе временских везника и темпоралне употребе просторних везника.

(discret/continu) у концептуализацији просторних и временских ентитета. Следи детаљан преглед и критички осврт на радове о простору и језичкој представи простора, међу којима Т. Ашић истиче значај остварења Џекендофа и Левинсона. Циљ ове студије је и да установи онтологију простора која би била пандан Вендлеровој онтологији времена и то базирајући се на радовима Џекендофа, на мереотопологији Касатија и Варција и њиховим ставовима о менталној представи простора, као и на појмовима оријентације и референцијалних оквира научника Левинсона и Џекендофа.

Четврто поглавље представља систем просторно-временских предлога француског језика у компаративној перспективи. Ашићева примењује заједничку онтологију за простор и време коју базира на поменутих поставкама филозофа Касатија и Варција у формалном опису базичних семантизама просторних (*sur, sous; devant, derrière; à droite de, à gauche de*), просторно-временских (*depuis, dès; à partir de, jusqu'à; avant, après; dans, à travers, entre, vers, aux alentours/environs de, près de, loin de*) и временских предлога (*lors de, au moment de; durant, pendant*) у француском језику. За ове предлоге даје и минималистичке дефиниције (формуле) будући да такав опис може да обухвати све њихове употребе, и стандардне и нестандардне. На основу анализе поменутих предлога ауторка предлаже редефинисање њихове поделе, јер сматра да је класична подела на просторне и просторно-временске предлоге натегнута и вештачка, а посебно у дијахронијској перспективи. Наиме, просторним предлозима се могу назвати само они чији семантизми почивају на сложеној онтологији простора (*au fond de, le long de*) те се њихова темпорална употреба не може замислити. С друге стране, постоје искључиво временски предлози (*lors de, pendant*) будући да је однос локализације који они представљају могућ само за временске ентитете чак и кад су они комбиновани са просторним изразима. Ашићева предлаже да се већина тзв. просторних предлога третирају као просторно-временски.

У петом делу студије своју минималистичку онтологију простора у комбинацији са теоријом оптималитета и механизмима генеративног лексикона Пустејовског, Ашић примењује у разматрању временске и просторне употребе предлога *īo, na, у* у српском, бугарском, пољском, чешком, руском. Ту налази доказ да опозиција бројиво/небројиво важи не само у домену простора већ и код апстрактних ентитета. Поменуту опозицију налази у словенским језицима, али и у једном географски и типолошки врло удаљеном језику из породице банту језика – кикију. Врло занимљивом анализом ауторка показује да се предлози *īo, у, na* (и њихови еквиваленти у словенским језицима и кикију) примењују не само на просторне односе већ и на домен времена и природних појава

као што су киша сунце, тама итд. Опозиција бројиво/небројиво је релевантнија од опозиције време/простор што је, сматра Ашићева, последица тога да је прва опозиција концептуално примитивнија од друге.

Нестандардне употребе временских и просторних предлога у осам језика Ашић третира применом генеративног механизма корекције. У шестом поглављу анализира просторне употребе временских и временске употребе просторних предлога у француском. Посебно се задржава на питању временског *devant* (испред) и *derrière* (иза), представи смера протицања времена и временској употреби предлога *dans*. У контрастивној анализи обрађује еквиваленте нестандардним употребама француских предлога у осталих седам језика, као и посебна својства ових језика. У овом делу ауторка тврди следеће: а) временски предлози немају праву просторну употребу (пример предлога *pendant*), б) просторни предлози могу да се примене на домен времена и то захваљујући својој мереотополошкој природи (пример предлога *on* у енглеском и *на* у српском). Поред тога Т. Ашић закључује и да је релативистичка хипотеза по којој се језици (и културе) разликују према смеру протицања времена сасвим неодржива.

Тијана Ашић је у овој студији показала да је могућ одређен број заједничких примитивних концептуалних црта и за простор и за време као што су контакт, садржавање, опозиције неконтинуирано/континуирано и статично/динамично. Главни допринос њене књиге лежи у чињеници да је изложила аргументе којима се учвршћује хипотеза о језичком локализму. С друге стране, показала је да нема искључиво временских односа, док искључиво просторне релације постоје (простор је сложенији, тродимензионалан). Разлика, дакле, првенствено лежи у онтолошкој природи временских и просторних ентитета. Један од закључака односи се на неодрживост Сапир-Ворфове хипотезе о језичком детерминизму јер ауторкина исцрпна анализа доказује да се језици не разликују у погледу концептуализације простора и времена.

Базирајући своју анализу на чврстим теоријским основама и репрезентативној језичкој грађи, Тијана Ашић је својом монографијом осветлила један сложени проблем опште лингвистике. Оригиналним анализама дошла је до изузетно значајних закључака и поставила основе за даља истраживања о поимању и језичким представама времена и простора. Њена студија је извор драгоцен примера за све оне који проучавају горе поменуте језике (види фусноту 2), извор је важних података и оригиналних анализа неопходних свима који се баве питањима просторних и временских односа у језику и језицима.